

گفت‌وگوی تمدن‌ها در بستر گفت‌وگوی رایانه‌ها^۱

محمد رضا کیانی^۲

تاریخ دریافت: ۷۹/۳/۱۷

چکیده: این مقاله سعی دارد بحث در مورد امکانات فراهم شده در علم اطلاع‌رسانی برای گفت‌وگوی میان تمدن‌ها و نیز دیدگاه اطلاع‌رسانی را دربارهٔ موانعی که بر سر راه چنین گفت‌وگویی وجود دارد، با نگاهی کاربردی دنبال کند. این نوشته به این فرآیند از دیدگاه متخصصان اطلاع‌رسانی و ارتباطات نگریسته و نظرات آنها را در قالب یک پیمایش مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد و در پایان، حاصل این پژوهش کاربردی، پیشنهاداتی برای تسهیل و تسریع در روند گفت‌وگوی تمدن‌ها برای متولیان این امر در کشورمان می‌باشد.

کلید واژه‌ها: گفت‌وگوی تمدن‌ها، رایانه، فرهنگ، اطلاع‌رسانی، ارتباطات

مقدمه

مرحله تمدنی زندگی انسان پس از دوران غارنشینی و زندگی قبیله‌ای آغاز می‌شود. یعنی از زمانی که انسان‌ها روی به شهر آوردند. واژه "تمدن" خود از "مدینه" به معنای شهر ریشه می‌گیرد. اگر چه برخی معتقدند شهر در اصل معلول تمدن بود و نه علت آن (برنال، ۱۳۵۴، ص ۸۶).

تمدن مفهومی است که در معانی مختلف به کار برده شده است. از دیدگاه تایلور تمدن همان فرهنگ است و حتی مترادف با فرهنگ به کار می‌رود. از نگاه بعضی مانند کروبر، تمدن صورت پیچیده‌تر فرهنگ است که دارای ویژگی‌های قابل رؤیت بیشتری است. تمدن از نگاه هویچر

۱. برگرفته از: محمد رضا کیانی، "نقش اطلاعات و اطلاع‌رسانی در گفت‌وگوی تمدن‌ها از دیدگاه متخصصان اطلاع‌رسانی و ارتباطات" پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه تهران، ۱۳۷۹.

۲. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

فرهنگی است که از نظر کیفی دارای عناصر عالی‌تر است. از نگاه برخی دیگر تمدن حوزه‌ای از پدیده‌های انسانی و فرهنگی است. اسطوره‌ها، مذهب، هنر و ادب از اجزاء فرهنگ‌اند و علوم و فنون در جرگه تمدن قرار دارند.

کسانی مانند ساروخانی تمایز فرهنگ و تمدن را براساس حوزه جغرافیایی و اجتماعی آنها مشخص می‌کنند. به عبارتی تمدن فضای جغرافیایی وسیعی را در برمی‌گیرد و گاه چند اجتماع را در خود جای می‌دهد، حال آنکه فرهنگ درباب یک اجتماع به کار می‌رود (رجب‌زاده، ۱۳۷۷، ص ۶). هانتینگتون اعتقاد دارد: "فرهنگ و تمدن هر دو متضمن ارزش‌ها، هنجارها، روش‌های فکری و نهادهایی هستند که نسل‌های متوالی در هر جامعه‌ای بیشترین اهمیت و حرمت را برای آن قائلند (هانتینگتون^۱، ۱۹۹۷، ص ۴۱).

تعاریف فوق تنها گوشه‌ای از تعاریف بسیاری است که از تمدن و یا درباب تفاوت فرهنگ و تمدن بیان شده است. اما یک نکته در تمامی آنها به چشم می‌خورد و آن تأکید بر نقش مهم ارتباط میان انسان‌ها در ساختن و تداوم تمدن‌هاست. چنانچه اگر اجتماعی نباشد، هرگز تمدنی به وجود نخواهد آمد.

عنصر ارتباط یکی از عناصر بسیار مهم در ساخت تمدن‌ها، گسترش، و نیز انتقال آنهاست، که متفکران فراوانی بر نقش آن تأکید ورزیده‌اند. به عنوان مثال فوکوت وایوکی شی دانشمند ژاپنی در تعریف خود از تمدن بر "روابط بشری" تکیه می‌کند و می‌گوید: "اصطلاح تمدن عبارت از فرآیندی است که ناظر بر تحول تدریجی روابط بشری در جهت بهبودی و تکامل هر چه بیشتر می‌باشد و در هر دوره شکل و قالب معینی به خود می‌گیرد" (صبح امروز، ۱۳۷۸، ص ۶). او معتقد است: "هر چه روابط بشری بیشتر گسترش یابد و الگوهای آن تحول پیدا کند به همان اندازه طبیعت انسان بیشتر متمدن می‌گردد و شعور بشری رشد می‌یابد". و چنین ادامه می‌دهد که: "از این رو تمدن فرارشدی را توصیف می‌کند که به وسیله آن روابط بشری در جهت بهتر شدن به تدریج تغییر می‌کند و شکل معینی می‌گیرد. تمدن به مفهوم ملتی متشکل در برابر حالتی از انزوای بدوی و بی‌قانونی است" (شکوهی، ۱۳۷۷، ص ۱۶).

برخی نیز به نقش عناصر ارتباط در انتقال تمدن توجه کرده‌اند. از آن میان رالینتون در کتاب سیر تمدن می‌آورد: "مقصود از تمدن، مجموعه اعمال و آرای است که در هر جامعه افراد انسانی از بزرگترهای خود فرا می‌گیرند و به نسل جوان تحویل می‌دهند" (رالینتون، ۱۳۷۷، ص ۳). یا کاسیمنسکی در همین رابطه می‌نویسد: "فرهنگ‌های کهنسال میراث خود را در طول قرن‌ها و از ورای دریاها به وارثان تازه می‌سپارند و سهمی از تمدن را به میراث فرهنگی بشری

می‌افزایند" (کاسیمنسکی، ۱۳۵۳، ص ۱۱۴). و سرانجام به قول توین بی: "پویایی یک تمدن از طریق برقراری ارتباط فعال و گفت‌وگو و مراودات فرهنگی می‌تواند از زوال و انحطاط آن جلوگیری کند" (حقیقت‌جو، ص ۴۵).

محتوای ارتباط میان انسان‌ها چیزی جز اطلاعات نمی‌تواند باشد، که از طریق محمول‌های مختلف اطلاعاتی که در طول زمان از سنگ و چوب به کاغذ و سپس حافظه‌های رقمی رایانه‌ای تکامل یافته‌اند، و سپس در میان افراد یک اجتماع و سپس جوامع مختلف مبادله شده‌اند. در ایران زمان هخامنشیان برج‌هایی برپا می‌شد و مردانی با صدای رسا (زیلیکوس^۱، ۱۹۵۶، ص، ۱۸) بالای آنها می‌گماردند تا پیام‌ها را از طریق فریاد زدن از برجی به برج دیگر انتقال دهند. اکنون اینترنت سخن اول و آخر را در عرصه تبادل اطلاعات در سطح جهان می‌زند. بنابراین روشن است که اطلاعات و مبادله آن که ما امروزه از آن به عنوان "اطلاع‌رسانی" یاد می‌کنیم، نقش اساسی در شکل‌گیری تمدن‌ها داشته و دارند. هر چند این تأثیر، تعاملی و دو طرفه است. به تعبیر روشن‌تر تمدن نیز با اصلاح روش‌ها و تکامل محمول‌های اطلاعاتی و اطلاع‌رسانی در ارتقاء نحوه ارتباط میان انسان‌ها مؤثر بوده است. اگر فن‌آوری را به مثابه فرآیندی تمدنی بدانیم، بر اطلاعات و اطلاع‌رسانی تأثیری مستقیم دارد. اگر چه این دو را در عرض نمی‌توان مقایسه کرد و اطلاعات و اطلاع‌رسانی خود از عناصر تمدن و زیر مجموعه آن هستند.

از طرفی تعامل میان تمدن‌ها موضوعی است که توجه جهانیان را به خود معطوف کرده است و نظریات مختلفی در این باب از سوی کارشناسان و سیاستمداران در عرصه بین‌المللی مطرح شده است. اطلاعات و اطلاع‌رسانی همانگونه که نقش عمده‌ای در زمینه تمدن و فرهنگ‌سازی بر عهده دارند، در این تعامل نیز می‌توانند نقش مؤثر خود را ایفا کنند.

یکی از نظریات درباب تعامل میان تمدن‌ها "نظرات گفت‌وگوی تمدن‌ها" است که از طرف سید محمد خاتمی رئیس‌جمهور ایران در عرصه بین‌المللی مطرح شده و مورد استقبال جهانیان قرار گرفته است. بی‌تردید با توجه به اینکه محتوای تمدن‌ها و محتوای گفت‌وگوی میان آنها چیزی جز اطلاعات نیست و برای این ارتباط گسترده، ابزار و روش‌هایی به جز آنچه در اطلاع‌رسانی پیش‌بینی شده قابل تصور نیست، اطلاعات و علم اطلاع‌رسانی در این عرصه جدید جایگاهی بی‌بدیل می‌یابند^۲.

1. Zillicus

۲. بررسی تاریخچه و مبانی نظریه گفت‌وگوی تمدن‌ها و ارتباط مقوله‌های اطلاعات، اطلاع‌رسانی و گفت‌وگوی تمدن‌ها به تفصیل در اصل پایان‌نامه آمده است که برای اطلاعات بیشتر می‌توان به آن مراجعه کرد. نسخه‌ای از پایان‌نامه در کتابخانه دانشکده روان‌شناسی دانشگاه تهران موجود است.

هدف پژوهش

این پژوهش برای رسیدن به هدف کلی خود که بررسی و تعیین نقش اطلاعات و اطلاع‌رسانی در گفت‌وگوی تمدن‌ها بود، مناسب‌ترین افراد را برای اظهار نظر، متخصصان دو رشته اطلاع‌رسانی و ارتباطات تشخیص داد و در قالب یک پرسشنامه ۵۲ سئوالی به بررسی نظرات آنها برای پاسخگویی به سئوالات اصلی پژوهش برآمد.

سئوال کلی: آیا اطلاعات و اطلاع‌رسانی در گفت‌وگوی تمدن‌ها نقشی بر عهده دارند؟ و اگر چنین است این نقش به چه میزانی است و چه جنبه‌هایی از اطلاعات و اطلاع‌رسانی دارای بیشترین تأثیر در این روند هستند؟

پرسش‌های اساسی

۱. جنبه‌های مدیریتی اطلاعات تا چه اندازه در اثر بخشی گفت‌وگوی تمدن‌ها نقش دارند؟
۲. عملکرد سازمان‌ها و نهادهای اطلاعاتی و اطلاع‌رسانی تا چه اندازه در اثر بخشی گفت‌وگوی تمدن‌ها نقش دارند؟
۳. توانمندی‌های علمی و فنی اطلاع‌رسانی تا چه اندازه در اثر بخشی گفت‌وگوی تمدن‌ها نقش دارند؟
۴. عوامل مؤثر بر جریان آزاد اطلاع‌رسانی تا چه اندازه در اثر بخشی گفت‌وگوی تمدن‌ها نقش دارند؟
۵. عوامل مؤثر بر جریان صحیح اطلاع‌رسانی تا چه اندازه در اثر بخشی گفت‌وگوی تمدن‌ها نقش دارند؟
۶. جنبه‌های حقوقی فراملیتی اطلاعات تا چه اندازه در اثر بخشی گفت‌وگوی تمدن‌ها نقش دارند؟
۷. جنبه‌های جامعه‌شناسی اطلاعات تا چه اندازه در اثر بخشی گفت‌وگوی تمدن‌ها نقش دارند؟
۸. جنبه‌های روان‌شناختی اطلاعات تا چه اندازه در اثر بخشی گفت‌وگوی تمدن‌ها نقش دارند؟

روش پژوهش

تحقیق حاضر از نوع تحقیقات کاربردی و توصیفی است و از نظر گردآوری داده‌ها (طرح پژوهشی) در زمره تحقیقات پیمایشی قرار می‌گیرد.

جامعه این پژوهش شامل متخصصان دو حوزه علمی اطلاع‌رسانی و ارتباطات در سطح شهر تهران بود. این متخصصان عبارت بودند از اعضای هیأت علمی، دانشجویان دکتری و

دانشجویان کارشناسی ارشد دانشگاه‌های مستقر در شهر تهران که دارای رشته‌های فوق باشند. کل جامعه آماری شامل ۱۳۱ نفر بود که از این میان ۵۵ نفر را متخصصان ارتباطات و ۷۶ نفر را متخصصان اطلاع‌رسانی تشکیل می‌دادند.

برای تجزیه و تحلیل داده‌های خام حاصل از پژوهش از دو روش آمار توصیفی (میانگین، انحراف استاندارد، جداول توصیفی و درصدها) و آمار استنباطی (آزمون^۱) استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

نتایج این تحقیق نشان داد که به‌طور کلی از نظر اکثر جامعه پژوهش می‌توان برای اطلاعات و اطلاع‌رسانی در گفت‌وگوی تمدن‌ها نقشی مثبت قائل شد و در این میان از نظر آنان، اطلاع‌رسانی از اطلاعات نقش بیشتری را در این روند ایفا می‌کند. همچنین مشخص شد که از میان هشت مقوله نسبت داده شده به اطلاعات و اطلاع‌رسانی در پرسشنامه این تحقیق، هفت مقوله آن می‌توانند نقش مؤثرتری در گفت‌وگوی تمدن‌ها داشته باشند و تنها یک مقوله دارای تأثیر کم ارزیابی شد. در این میان بیشترین تأثیر مربوط به توانمندی‌های علمی و فنی اطلاع‌رسانی، سازمان‌ها و نهادهای اطلاعاتی و اطلاع‌رسانی و جنبه‌های مدیریتی اطلاعات بوده است و پس از این سه مقوله، جنبه‌های روان‌شناختی اطلاعات، جریان آزاد و جریان صحیح اطلاع‌رسانی و جنبه‌های جامعه‌شناختی اطلاعات، و در پایان جنبه‌های حقوقی بین‌المللی اطلاعات قرار گرفته‌اند (با توجه به میانگین‌ها).

بیشترین توافق نظر متخصصان در مورد سؤالات مربوط به جنبه‌های جامعه‌شناختی اطلاعات، توانمندی‌های علمی و فنی اطلاعات و سازمان و نهادهای اطلاعاتی و اطلاع‌رسانی به دست آمده است. یعنی متخصصان اکثراً در مورد تأثیر فراوان این سه عامل بر روند گفت‌وگوی تمدن‌ها متفق‌القول‌اند. پس از این سه مقوله، جنبه‌های روان‌شناختی اطلاعات، جریان صحیح و جریان آزاد اطلاع‌رسانی قرار دارند که نسبتاً اتفاق نظر در مورد آنها وجود دارد. و در آخرین جایگاه جنبه‌های مدیریتی و جنبه‌های حقوقی اطلاعات قرار گرفته‌اند که اختلاف نظر زیادی در مورد آنها به چشم می‌خورد (با توجه به انحراف استاندارد).

سانسور و کنش‌هایی از این دست که باعث اختلال در جریان مستمر و آزاد اطلاع‌رسانی می‌شوند، به حق در جایگاه تأثیر منفی در روند گفت‌وگوی تمدن‌ها قرار گرفته‌اند و اختلالات در روند صحیح اطلاع‌رسانی نیز در این زمینه همدوش با آنها در حرکت است. برای جنبه‌های

روان‌شناختی و جامعه‌شناختی اطلاعات به دلیل دارا بودن هر دو نوع تأثیر مثبت و منفی، نوع تأثیر کلی تعیین نشده است ولی سایر جنبه‌های اطلاعات و اطلاع‌رسانی، دارای تأثیر مثبت در روند گفت‌وگوی تمدن‌ها ارزیابی شده‌اند. خلاصه نتایج پژوهش در مورد مقوله‌های مورد بررسی در جدول ۱ آورده شده است.

جدول ۱. خلاصه توزیع پاسخ‌ها و سؤالات مقوله‌های مختلف اطلاعات و اطلاع‌رسانی

میزان تأثیر	نوع تأثیر	انحراف استاندارد	میانگین	نظرات	مقوله‌ها
زیاد	مثبت	۰/۸۰	۷/۴۳	جنبه‌های مدیریتی اطلاعات	
زیاد	مثبت	۰/۴۹	۷/۶۴	عملکرد سازمان‌ها و نهادهای اطلاعاتی و اطلاع‌رسانی	
زیاد	مثبت	۰/۴۹	۷/۷۹	توانمندی‌های علمی و فنی اطلاع‌رسانی	
زیاد	منفی	۰/۷۷	۷/۲۴	جریان آزاد اطلاع‌رسانی	
زیاد	منفی	۰/۶۲	۶/۸۳	جریان صحیح اطلاع‌رسانی	
کم	مثبت	۱/۲۸	۶/۰۹	جنبه‌های حقوقی فراملینی اطلاعات	
زیاد	—	۰/۴۸	۶/۸۰	جنبه‌های جامعه‌شناختی اطلاعات	
زیاد	—	۰/۵۵	۷/۴۱	جنبه‌های روان‌شناختی اطلاعات	

برای پاسخ‌گویی به سؤال کلی پژوهش که بررسی نقش اطلاعات و اطلاع‌رسانی در گفت‌وگوی تمدن‌ها بود، از دو روش استفاده شد. اول از طریق سئوالاتی که به همین منظور در پرسشنامه گنجانده شده بود و دوم از طریق جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از توزیع پاسخ‌های پاسخ‌دهندگان به کل سؤالات پرسشنامه.

الف. از طریق سؤالات پیش‌بینی شده

دو سؤال پایانی پرسشنامه به منظور بررسی نقش اطلاعات و اطلاع‌رسانی در گفت‌وگوی تمدن‌ها به صورت کلی و جداگانه در نظر گرفته شده بود. این سؤالات دارای مضامین زیر بودند:

سؤال ۵۱. به طور کلی اطلاع‌رسانی را به عنوان یکی از ابزارهای گفت‌وگوی میان تمدن‌ها تا چه میزان بر روند آن مؤثر می‌دانید؟

سؤال ۵۲. به نظر شما انواع اطلاعات به عنوان محتوای گفت‌وگوی تمدن‌ها تا چه میزان در روند آن مؤثرند؟

پاسخ‌های متخصصان در مورد سؤالات فوق در جدول ۲ به صورت خلاصه گزارش شده است.

جدول ۲. خلاصه توزیع پاسخ‌ها به سئوالات مربوط به نقش کلی اطلاعات و اطلاع‌رسانی بر تأثیرگذاری گفت‌وگوی تمدن‌ها

میزان تأثیر	نوع تأثیر	انحراف استاندارد	میانگین	نظرات سؤال
زیاد	مثبت	۰/۴۷	۷/۶۵	۵۱
زیاد	مثبت	۰/۵۸	۷/۵۰	۵۲

چنانکه در جدول ۲ مشاهده می‌شود، پاسخ‌گویان با اتفاق نظر بسیار بالایی برای اطلاعات و اطلاع‌رسانی نقش مثبت بسیار زیادی در اثر بخشی گفت‌وگوی تمدن‌ها در نظر گرفته‌اند. از طرفی نقش اطلاع‌رسانی بیشتر از نقش انواع اطلاعات بر روی متغیر وابسته ارزیابی شده است و این شاید به آن دلیل است که در عصر حاضر انواع اطلاعات موجود بسیار زیاد است ولی ناتوانی و ضعف اطلاع‌رسانی میزان استفاده از اطلاعات را حداقل در کشور، تحت تأثیر قرار داده است و همین مسئله نقش اطلاع‌رسانی را پررنگ‌تر کرده است.

ب. از طریق پاسخ‌های پاسخ‌دهندگان به کل سئوالات پرسشنامه

نتایج حاصل از کل سئوالات نیز بر روش قبلی برای سنجش تأثیر کلی و نیز نتایج حاصل از مقوله‌های مختلف مورد بررسی مهر تأیید می‌زند. به عبارتی کل پاسخ‌ها با پراکندگی کم، نقش فراوانی را برای جنبه‌های گوناگون اطلاعات در اثر بخشی گفت‌وگوی تمدن‌ها نشان می‌دهند. خلاصه نتایج این بخش در جدول ۳ آورده شده است.

جدول ۳. خلاصه توزیع پاسخ‌ها به کل سئوالات پرسشنامه

میزان تأثیر	انحراف استاندارد	میانگین	کل سئوالات پرسشنامه
زیاد	۰/۵۶	۷/۴۲	

از مقایسه‌ای که میان نظرات دو گروه متخصص مورد سؤال در این پژوهش یعنی گروه‌های اطلاع‌رسانی و ارتباطات و با استفاده از آزمون t برای گروه‌های مستقل انجام گرفت، استنباط شد که میان نظرات آنها تفاوت معنی داری وجود دارد به این صورت که متخصصان اطلاع‌رسانی نقش بیشتری را نسبت به متخصصان ارتباطات برای اطلاعات و اطلاع‌رسانی در گفت‌وگوی تمدن‌ها قائل شده‌اند. آشنایی بیشتر با برخی مقوله‌های مطرح شده در پرسشنامه و تعداد پاسخ‌دهندگان که در اطلاع‌رسانی بیشتر بوده‌اند، در تحلیل این مسئله می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. نتایج به دست آمده در جدول ۴ گزارش شده است.

جدول ۴. نتایج حاصل از آزمون t برای مقایسه نظرات متخصصان ارتباطات و اطلاع‌رسانی

گروه‌ها	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	T	درجه آزادی	سطح معناداری
ارتباطات	۵۵	۷/۱۰	۰/۵۳	-۵/۹۱	۱۰۹/۲۳	۰/۰۰۰
اطلاع‌رسانی	۷۶	۷/۶۴	۰/۴۸			

$P < ۰/۰۰۰$

محدودیت‌های پژوهش

این پژوهش نیز مانند سایر پژوهش‌ها با محدودیت‌هایی روبرو بود که در بررسی نتایج آن باید لحاظ شود این محدودیت‌ها شامل موارد زیر است:

۱. سئوالات پرسشنامه این پژوهش به دلیل تخصصی بودن، اندکی در درک و فهم سریع، پاسخ‌گو را دچار مشکل می‌کرد. در واقع در این پرسشنامه دقت و صحت سئوالات فدای آسانی آنها شده بود.

۲. تنها نظرات دو گروه از متخصصان (اطلاع‌رسانی و ارتباطات) مورد سنجش قرار گرفت و نظرات گروه‌های دیگر به دلیل کمبود وقت در پژوهش‌های پایان‌نامه‌ای بررسی نشد.

۳. بررسی تطور تاریخی و سفر به عمق تاریخچه گفت‌وگوی تمدن‌ها در تفکرات اسلامی، غربی و شرقی از دیگر مسائلی بود که تحت تأثیر کمبود وقت قرار گرفت.

۴. احتمالاً جنبه‌هایی از اطلاعات و اطلاع‌رسانی وجود داشته‌اند که از چشم پژوهشگر با همه تلاش دور مانده‌اند.

۵. در ذیل هر مقوله و جنبه از اطلاعات و اطلاع‌رسانی مطرح شده در پژوهش ممکن است عواملی وجود داشته‌اند که از نظر افتاده‌اند و یا در مورد آنها اختلاف نظر در میان صاحب نظران وجود دارد، که با نوعی تساهل با این مسئله برخورد شده است.

۶. نتایج تحت تأثیر شرایط و جو جامعه تهران و ایران قرار دارند و ممکن است در شهرها و کشورهای دیگر با شرایط متفاوت محیطی، فرهنگی و ... نتایج دیگری به دست آید.

۷. کمبود منابع پیشینه‌ای، تجزیه و تحلیل و بحث در مورد نتایج به دست آمده را تحت تأثیر خود قرار داده است.

اجرائی

چنانچه مسئولان کشور در تحقق بحث گفت‌وگوی تمدن‌ها در کشور و نیز در سطح بین‌المللی جدی هستند و نمی‌خواهند آن را در حد تعارف برگزار کنند، باید به مقوله اطلاعات و اطلاع‌رسانی با دید جدی‌تری نگاه کنند و در این میان توجه به نکات زیر از منظر اطلاع‌رسانی در

این روند از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است:

۱. تقویت بنیه علمی و فنی در امر اطلاع‌رسانی، به کارگیری ابزارها، روش‌ها و فن‌آوری‌های نوین ارتباطات و اطلاع‌رسانی، ایجاد نظام ملی اطلاع‌رسانی در کشور و توجه بیشتر به وسائل ارتباط جمعی؛
 ۲. ایجاد و گسترش سازمان‌ها و نهادهای اطلاع‌رسانی و تقویت آنها به عنوان ابزارهایی برای ارتباط مؤثر و گسترده میان انسان‌ها، ملت‌ها و در نهایت تمدن‌ها. نهادها و سازمان‌هایی مانند دانشگاه‌ها، انجمن‌ها، کتابخانه‌ها، و مراکز اطلاع‌رسانی؛
 ۳. توجه به ساختار مدیریت اطلاعات و بازنگری در روش‌ها و اصول آن به سوی نظام شایسته سالاری؛
 ۴. افزایش انگیزه‌های مادی و معنوی برای محققان و دانشمندان برای تولید، و سایر مردم برای استفاده و بهره‌گیری از اطلاعات؛
 ۵. هماهنگ کردن جریان آزاد اطلاع‌رسانی در کشور با نظام اطلاع‌رسانی جهانی، کاهش سانسور و دفاع و ترویج آزادی بیان.
 ۶. توجه بیشتر و تشویق ترجمه متون علمی، ادبی ... از زبان‌های دیگر به زبان فارسی و از زبان فارسی به سایر زبان‌های دنیا.
 ۷. ریشه‌کنی بی‌سوادی، ترویج عادت به مطالعه، گسترش فرهنگ تحمل عقاید دیگران، توجه به گروه‌های خاص و اقلیت‌ها، گسترش جو اعتماد داخلی میان مردم و دولت و به‌طور کلی افزایش دسترس‌پذیری اطلاعات در سطح ملی و جهانی؛
 ۸. تکیه بر ساختار حقوق اطلاعات و حمایت از حقوق محققان و نویسندگان به عنوان انگیزه‌ای برای تولید بیشتر اطلاعات.
- چنانچه متولیان امر خود را از آوردن نکات فوق به عنوان پیش زمینه ضروری برای گفت‌وگو میان ملت‌ها، فرهنگ‌ها و تمدن‌ها ناتوان می‌بینند، حداقل باید از سدسازی و مشکل تراشی در مقابل پیشبرد اهداف نظام اطلاع‌رسانی کشور، خودداری کنند.

پیشنهاد برای پژوهش‌های آینده

۱. بررسی نظرات سایر گروه‌های متخصصان که در این پژوهش مورد سؤال قرار نگرفته‌اند به عنوان مثال نمونه‌گیری از اساتید دانشگاه‌ها در رشته‌های مختلف؛
۲. بررسی تطوّر تاریخی موضوع گفت‌وگوی تمدن‌ها و پی‌گیری آن در تاریخ اسلام و تاریخ سایر ملل؛

۳. اجرای پژوهش از طریق ابزاری مانند اینترنت در مورد متخصصان سایر کشورها و مقایسه نظرات آنها با متخصصان کشورمان؛

این مقاله را با گفته‌ای از سید محمد خاتمی به پایان می‌بریم. وی می‌گوید: "زندگی همراه با صلح و امنیت فقط در صورتی می‌شود که انسان بتواند عمیقاً فرهنگ و تفکر و حتی علایق و سلايق دیگران را درک کند و درک عمیق وجود معنوی و فرهنگی سایر ملل مستلزم با آنهاست" (حیدرnia، ۱۳۷۷، ص ۵). و با او هم عقیده‌ایم که: "آنچه گفته شد نه یک خیال‌پردازی، بلکه چشم‌اندازی بود به موقعیتی که رسیدن به آن ممکن است و تلاش برای وصول به آن، مبرم‌ترین وظیفه همه ماست" (حیدرnia، ۱۳۷۷، ص ۵).

مآخذ

۱. برنال، جان (۱۳۵۴). *علم در تاریخ*. ج ۱. ترجمه اسدپور پیرانفر. تهران: امیرکبیر.
۲. رجب‌زاده، هاشم (۱۳۷۷). "تعریف تمدن". کتاب ماه: ویژه‌نامه گفت‌وگوی تمدن‌ها (اسفند ۱۳۷۷).
3. Samuel Huntington. *The Clash of Civilizations and Remaking of world order*. London, 1997, P.41.
۴. بازخوانی نظریه تمدن (۱۳۷۸). "نگاهی به آرای فوکونساوا یوکی شی درباره تمدن". صبح امروز، ۱۴ آذر
۵. شکوفی فریود (۱۳۷۷). "تمدن از دیدگاه یک ژاپنی: فوکوزاوا یوکوشی". کتاب ماه: ویژه‌نامه گفت‌وگوی تمدن‌ها
۶. لینتون. *سیر تمدن*. ترجمه پرویز مرزبان. (تهران: چاپخانه تابان، فرانکلین، ۱۳۳۷) ص ۳.
۷. کاسمینسکی (۱۳۵۳). *تاریخ قرون وسطی*. ترجمه صادق انصاری و محمدباقر مؤمنی تهران: نشر اندیشه.
۸. حقیقت‌جو، سیدصادق (۱۳۷۸). *گفت‌وگوی تمدن‌ها و برخورد تمدن‌ها*. قم: مؤسسه فرهنگی طه.
9. Zillicus, Laurin. *From Pillar to Post*. (London: Heineman, 1956), P.18.
۱۰. حیدرnia، محسن (۱۳۷۷). "مداخلی بر گفت‌وگوی تمدن‌ها". کتاب ماه: ویژه‌نامه گفت‌وگوی تمدن‌ها، ص ۵.